

De grenzen tussen Fatsoenlijke Geschiedschrijving en *Dirty* *Sociology*¹

75

BART VAN DE PUTTE

The Boundaries between Respectable History and Dirty Sociology

In his book *Plaatsen van beschaafd vertier* (Places of civilised pleasure) Furnée gives a picture of the social life of the well-to-do classes of The Hague in the nineteenth century. A pivotal insight is the crucial importance of social boundaries in understanding social life. This insight, like many other aspects explored in the book, is not only important in comprehending nineteenth-century Hague society, but is also helpful in understanding group life in any other social context. Therefore, while it is very clear that the book adds insights to the debates in other scientific disciplines, it is remarkable that the author does not formally address these debates. This lack of interdisciplinary discussion however, is largely compensated by the richness of the material and the understanding that is delivered by Furnée.

Plaatsen van beschaafd vertier van Furnée beschrijft op overtuigende wijze het sociale leven van de 'betere' sociale groepen in negentiende-eeuws Den Haag. Bovenal maakt het boek op heldere wijze duidelijk hoe cruciaal groeps grenzen zijn in het begrijpen van dit sociale leven. Zonder veel moeite haalt de lezer tal van inzichten uit de beschrijvingen van Furnée die van nut zijn bij het bestuderen van gelijk welke andere samenleving. De auteur houdt wel opmerkelijk afstand van andere wetenschappelijke disciplines zoals de sociologie. Dit gemis aan grensoverschrijdende discussies is te betreuren maar wordt ruimschoots gecompenseerd door de gulheid waarmee Furnée zijn onderzoeksonderwerp analyseert, zowel qua thematiek als qua diepgang.

De maatschappelijke omgeving bepaalt onze levensloop, dat is een kernvisie van de sociologie. In een cultuur waarin de vrije wil en het lichaam (genen, hormonen en hersenen) vooropgesteld worden als voornaamste oorzaken van menselijk handelen, is in onze dagelijkse reflectie de impact van de maatschappelijke omgeving wat op de achtergrond geraakt. Sociologie-docenten moeten vandaag aan nieuwe lichten studenten met handen en voeten uitleggen dat er zoiets bestaat als een maatschappelijke inrichting met gevolgen voor ons handelen. We zien het effect van de maatschappij niet, omdat ze als een natuurlijke waas over ons heen hangt. We observeren de maatschappelijke omgeving pas als we geconfronteerd worden met de anderen en het andere. Als we reizen, of als we in specifieke sociale milieus terecht komen. Of wanneer we geconfronteerd worden met het verleden.

Voer voor sociologen

Het uitgangleven van negentiende-eeuws Den Haag, zo uitgebreid en met veel verve beschreven door Furnée, biedt voor mensen uit de eenentwintigste eeuw, opgesloten als ze zijn in een psychologisch en biologisch vacuüm, een exotische inkijk in maatschappelijke processen. Het boek is werkelijk een speeltuin voor sociologen. Zowat het ganse sociologische begrippenarsenaal duikt op in het Den Haag van Furnée. Het gaat over klasse, sociale klasse, stand, prestige, sociale grenzen, het construeren van sociale grenzen, gender, habitus, distinctie, statusinconsistentie, sociale mobiliteit, ... en veel meer. Het is fantastisch bruikbaar als kleurboek voor een beginnend sociologiestudent: 'hier heb je een lijst sociologische begrippen, zoek een illustratie van die begrippen in de dikke Furnée'.

Het boek is echter veel meer dan een oefenboek voor de beginnende sociologiestudent. Indirect verleidt Furnée de lezer ook om met een andere blik naar het heden te kijken. Zaken die anders vanzelfsprekend lijken, worden nu opgelicht. Neem bijvoorbeeld het veldrijden ('de cross') in hedendaags landelijk Vlaanderen. Op zondagnamiddag komen duizenden Vlamingen zich vergapen aan wielrenners die door zand, modder of gras, op platte stroken of bergop en bergaf een spetterend spektakel opvoeren. De massa doet zich ondertussen tegoed aan bier, jenever, friet, hamburgers, hoempapamuziek of vette beats. Het is niet meteen een hoogmis voor de vegetarische progressieveling, de stijfdeftige kunstminnaar of de meer

1 Review naar aanleiding van Jan Hein Furnée, *Plaatsen van beschaafd vertier. Standsbesef en stedelijke cultuur in Den Haag 1850-1890* (Amsterdam: Bert Bakker, 2012, 902 pp., ISBN 978 90 351 3484 3).

ontwikkelden die niet houden van ‘plat en ongecompliceerd vermaak’. Maar er is ook de VIP-tent. Daar krijg je doorlopend fijne hapjes, cava of champagne, een groot scherm en uitzicht op de leuke plekjes van het parcours. En daar krijg je de kans om een gesprek te hebben met de proper gewassen winnaar. Er wordt niet geballoteerd over wie in de VIP-tent toegelaten wordt, maar een connectie met een betalend bedrijf is wel noodzakelijk. Of je betaalt zelf voor het VIP-arrangement. Het gaat hier niet over Haags fatsoen in de negentiende-eeuwse standensamenleving, maar over poen en connectie tot de centrale spelers in de hoogkapitalistische samenleving. Het criterium is samen met de evolutie van de samenleving veranderd, maar het mechanisme blijft hetzelfde: uitsluiting en insluiting verpakt als verschillen in levensstijl. Niet dat je Furnée per se nodig moet hebben om tot dergelijke inzichten te komen, maar het helpt enorm. Door de veelheid aan gedetailleerde beschrijvingen van concrete uitingen van inclusie en exclusie, krijg je de feeling om op een scherpe manier naar de eigen alledaagse werkelijkheid te kijken. Zo worden de Haagse fatsoenrakers geen rariteiten uit lang vervlogen tijden, maar mensen van vlees en bloed die ook realistische portretten kunnen zijn van onze tijdgenoten – mits rekening wordt gehouden met de veranderde maatschappelijke context.

Niet alleen het criterium – fatsoen en stand – is van belang. Wat Furnée eigenlijk toont, is hoe de sociale grens op zich cruciaal is. Eigenlijk is de stelling dat grenzen tussen groepen belangrijker zijn dan de inhoudelijke, culturele verschillen. Die inhoud kan variëren door de tijd heen, maar de grens hoeft niet mee te veranderen. Wordt roken in de sociëteit toegelaten? Zijn er activiteiten voor vrouwen? Is er oogluikend toelating om het ‘hazardspel’ te organiseren? Maar ongeacht het antwoord op die vragen is er sowieso een breuklijn tussen de fatsoenlijken en de anderen. De grenzen bepalen de groep, de inhoud komt later wel en wordt aangepast aan het intergroepsprofielingspel.

Hier is de parallel met de hedendaagse etnische grenzen opvallend. Er is vijftig jaar Turkse migratie in België. De inhoudelijke verschillen tussen de eerste Turkse (plattelands)migranten en de toenmalige Belgische (stedelijke) bevolking was waarschijnlijk veel groter dan vandaag het geval is, maar de grens blijft absoluut bestaan, en is nog steeds niet altijd makkelijk te overschrijden. Dit is een fundamenteel inzicht. Het ligt in lijn van het denken van Bourdieu (‘distinctie’), Weber (‘social closure’) en het antropologisch denken rond etnische grenzen (vergelijk Barth) maar door de focus van Furnée op de ballotageprocedures krijgen we hier een heel duidelijk en een meer specifiek inzicht in. Furnée zet ons daarbij (weer) op weg naar een sociologie van de cultuur gericht op groepsdynamiek waarbij de inhoud – de cultuur – eigenlijk van ondergeschikt belang is. Daar waar Bourdieu en Weber toch meer de leefstijl en de inhoudelijke strategie van distinctie centraal zetten in deze groepsvorming, legt Furnée meer de nadruk op het concrete construeren van grenzen, door mensen en tegen mensen. Een mooie illustratie vinden we op pagina 166. Sociëteit De Witte kende grote onderlinge verschillen naar

beroep, rang, geboorte, welstand, politieke en religieuze affiliaties, leeftijd en burgerlijke staat, op zo een manier dat de sociëteit niet automatisch een hechte sociale groep vormde. De ballotages zijn scherp, niet omdat er een hecht groepsleven is, maar omdat de grens scherp gesteld kan worden met de rest, *waarna* de interne cohesie moet ‘gemaakt’ worden. In de woorden van Furnée (699): sociëteiten proberen

[...] via gezamenlijke activiteiten en de cultivering van een gedeelde smaak en levensstijl hun soms nog flinke onderlinge statusverschillen te overbruggen en hun groepsidentiteit, ook ten opzichte van anderen, te versterken.

Anders gezegd, eerst zijn we Vlaming omdat we geen Waal zijn, daarna kunnen we bekijken wat de kernwaarden van de Vlamingen zijn.

Die grenzen moeten dus gemaakt worden, dag na dag. De ballotages doen dat expliciet, maar ook in tal van andere praktijken tonen de grenzen zich. In de wereld van Furnée (en Bourdieu) strijden sociale groepen voor hegemonie. Op plaatsen waar diverse groepen samenstromen toont die strijd zich op zijn scherpst. Mensen doen dit door op een bewuste of onbewuste manier de ruimte te claimen. Soms letterlijk door het afbakenen van ruimte (het plaatsen van hekken), soms door het op eigen maat inhoudelijk opvullen van de ruimte (bijvoorbeeld door te kiezen voor een bepaald artistiek programma voor de schouwburg). Dit is uiteraard vandaag de dag nog steeds van belang. In hedendaagse stedelijke gentrificerende wijken vindt een strijd plaats tussen progressieve middenklassegezinnen met ‘nood’ aan speelruimte, groen, fietspaden en eigentijdse muziek en oudere bewoners met ‘nood’ aan vlotte automobiele bereikbaarheid en een parkeerplaats voor de deur, kaarttafels en rommelmarkten. Die nieuwe progressieve middenklasse haat de *muzak* die door de luidsprekers galmt tijdens de ‘ouderwetse’ buurtfeesten, de oude bewoners ergeren zich aan de wilde en lawaaiige spelende middenklassenkinderen. Beide groepen gaan klagen bij het stadsbestuur. Furnée laat zien hoe strijd om ‘culturele’ hegemonie overal zichtbaar wordt.

Maar geen grensoverschrijding tussen wetenschappelijke disciplines

Ondanks al het sociologisch denken dat zo prominent aanwezig is in het boek, is er echter geen formele verwijzing naar sociologische begrippen en auteurs. Het is zo opvallend dat het verdacht wordt. Het lijkt een statement te zijn. Misschien had Furnée de sociologen niet nodig. Furnée begrijpt het belang van statusinconsistentie als motor achter het optrekken van sociale grenzen en deftigheidsclaims, zonder dat er zo nodig veel aandacht moet gegeven worden aan het begrip zelf – en gans de literatuur eromheen. Furnée toont in zijn interpretaties van distinctiegedrag dat hij het theoretisch kader van Bourdieu niet formeel hoeft te bespreken om het te hanteren.

Toch kan je de vraag stellen of het niet zinvol was geweest om hier formeler bij aan te sluiten. Het zou hoogst interessant zijn te weten te komen hoe Furnée zijn interpretaties ziet in het licht van Weber, Bourdieu en de antropologen – daar lijkt me een relevante theoretische vernieuwing in te zitten. Maar ook op andere manieren zou de aansluiting niet misstaan. Neem bijvoorbeeld de discussie over de Haagse sociale stratificatie vanaf pagina 47. Furnée meent dat de bestaande ‘kwantificaties’ van de Haagse stratificatie – het klasseren van mensen op basis van beroep en inkomen – tekortschieten. Hierbij wordt gesteld dat dergelijk klassiek stratificatie-onderzoek voorbijgaat aan het feit dat de verschillende ‘klassen’ niet noodzakelijk duidelijk van elkaar kunnen worden onderscheiden en dat ze voorbijgaat aan ‘de beleving en sociale praktijken van tijdgenoten’. Het onderzoek van Furnée is daarentegen gebaseerd op de idee dat uithuizig vertier duidelijk maakt hoe sociale hiërarchie en groepsidentiteiten vorm krijgen.

De tegenstelling tussen enerzijds objectieve indelingen op basis van beroep, inkomen of grondbezit en anderzijds groepsidentiteiten en groepsvorming is in beginsel niet problematisch. De groepsvorming hoeft niet per se in het meetinstrument dat mikt op het in kaart brengen van sociaal-economische positie geïntegreerd te worden, maar kan door het gebruik van andere indicatoren gemeten worden en dan vergeleken worden met de ‘objectieve indeling’. Weber spreekt van *class* – de objectieve indeling op basis van economische positie – en *social class* – de groepsvorming. Een centrale vraag is heel wat historisch sociologisch onderzoek is net hoe de relatie tussen *class* en *social class* vorm krijgt en verandert door de tijd heen. Het is dus een empirische kwestie of de verdeling van objectieve machtsbronnen ook aan de basis ligt van sociale groepsvorming.

En eigenlijk is dat ook de probleemstelling van Furnée. Er is absoluut kritiek te formuleren op ‘kwantitatieve constructies van de sociale structuur’ (al is het natuurlijk een zeer bruikbare tool, wat in heel veel historisch sociologisch en sociaal-demografisch onderzoek getoond wordt), maar door het feit dat Furnée meent dat dergelijke indelingen ook de ‘social class’ moeten vangen (wat ze niet per se beogen te doen) gaat hij ook voorbij aan massa’s onderzoek dat gebaseerd is op de Weberiaanse vraag – die ook de zijne is – naar de relatie tussen *class* en *social class*. Hierbij mist Furnée tegelijk een kans om het specifieke van Den Haag te situeren in een ruimer kader, al begrijp ik dat dit wellicht niet per se de grootste zorg was.

Het afstand nemen van sociologisch en het ermee verwante (historisch) sociaal-demografisch onderzoek laat ook op methodologisch vlak sporen na. In het positivistisch sociologisch onderzoek start men standaard vanuit de idee van een representatieve steekproef van de bevolking waarbij dan enkele kenmerken (kwantitatief) worden gemeten om aan de hand van correlaties tussen de kenmerken claims te testen over het functioneren van de wereld. De subtiliteit van historisch onderzoek à la Furnée wordt hiermee moeilijk bereikt. Het voordeel van de historische sociale demografie is wel dat je

Met een fijn gevoel voor de Haagse verhoudingen omschreef een zekere Gerard het zondagse publiek op het gemeentebadhuis te Scheveningen als 'vreemdelingen, de aristocratie, de daaraan grenzende kasten, en zij die er voor willen doorgaan – geene kleine coterie in de hofstad!', in: Gerard, 'Scheveningen en het badsaisoen', *Lectuur voor de huiskamer* 4 (1857) 164.

Anoniem, Het gemeentebadhuis, ca. 1850.

Collectie Haags Gemeentearchief.

doorgaans een volledig beeld van de populatie krijgt. Dit is niet noodzakelijk het geval bij de studie van Furnée. Hij vertrekt vanuit sociëteiten (en niet vanuit een steekproef van de bevolking) en beschrijft, bijvoorbeeld, op een kwantitatieve manier het lidmaatschap en op basis van kwalitatieve bronnen het sociëteitsleven. Het blijft de vraag of de sociëteiten wel iets zeggen over de ganse bevolking. Verenigen zij niet de meest fatsoengerichte, behoudsgezinde segmenten van de ‘fatsoenlijken’? Anders gesteld, door het bestuderen van bolwerken van fatsoen kom je tot de vaststelling dat fatsoen belangrijk is. Of nog, door het bestuderen van ‘ethnic communities’ – wijken, verenigingen, moskeeën – kom je nog al gemakkelijk tot de vaststelling dat etnische identiteiten belangrijk zijn.

Furnée beschrijft uiteraard ook (overtuigend) het kwantitatieve belang van de sociëteiten. Het waren allerm minst obscure of niche-organisaties, dat is duidelijk. En de weldadigheid van het aangebrachte materiaal – het sociëteitsleven, maar ook de organisatie van de dierentuin, de schouwburg, het Kurhaus – levert een heel sterke basis voor de claim op. Maar toch, het is maar de vraag of, bijvoorbeeld, een analyse van huwelijkspartnerkeuze – een andere cruciale marker van sociale grenzen – een volledig gelijklopend beeld zou opleveren. Of positiever geformuleerd, het boek van Furnée levert een schat aan materiaal die de vingers van de positivistisch ingestelde historisch sociologen en sociaal-demografen doen jeuken om aan de slag te gaan met Historische Steekproef Nederland-achtige databestanden.

Deze vaststelling geldt voor het onderzoek naar partnerkeuze (en sociale mobiliteit), maar evenzeer voor het onderzoek naar man-vrouwrelaties. Furnée levert tal van voorbeelden van de manier waarop deze vorm krijgen, en zijn claims over het toenemend belang van partnerschap als basis voor de man-vrouwrelaties en over het overschatten van de cultus van de huiselijkheid zijn belangrijk voor de historische gezinssociologie. Dat de rol van de vrouw verschillend is naargelang de sociale status – van afwezig bij de aristocratische kringen tot vrij nadrukkelijk op het voorplan in de burgerlijke kringen – is heel interessant, maar ook hier mist het werk systematische discussie van het bestaande historisch gezinssociologisch en sociaal-demografisch onderzoek. Naast de norm van huiselijkheid is er ook het toenemende belang van normen van partnerschap en zelfs romantisering van de partnerkeuze. Hoe de rol van de vrouw en de man in het vrijetijdsleven zich verhoudt tot hun rol in gezinsvorming en gezinsleven is een pertinente vraag. Al kunnen we ook wat dit betreft misschien beter wijzen op het potentieel van het boek als inspiratiebron bij het kwantitatief toetsen van dergelijke stellingen.

Tot slot

Plaatsen van beschaafd vertier is een ostentatief klassiek historisch werk. Eigenlijk negeert het tal van kernaspecten van het hedendaagse (historisch-)

sociologische en (historisch) sociaal-demografische wetenschappelijke bedrijf, dat – wat overtrokken – te beschrijven valt als theoretisch geïnspireerd, grootschalig kwantitatief, strikt en ‘clean’ hypothesetoetsend onderzoek op basis van een steekproef of populatiegegevens. Dat lijken voor Furnée de kenmerken te zijn van het minder fatsoenlijke wetenschappelijk werk. In plaats hiervan krijgen we een zeer massief werk, gebaseerd op tonnen bronnenmateriaal, een mengeling van beschrijvende kwantitatieve en veelzeggende kwalitatieve methoden, met respect voor de unieke historische context. Het boek is bovendien meeslepend en bij momenten grappig (en zelfs hilarisch). Het is altijd zorgvuldig. Het is een huzarenstuk, zo goed in zijn genre dat het zich misschien van een methodentwist niets hoeft aan te trekken.

Ik behoor als tot socioloog bekeerd historicus wellicht tot een andere sociëteit. Maar eerlijk is eerlijk. Het is lang geleden dat ik nog zo genoten heb van historisch werk – of van wetenschappelijk werk *tout court*. Het inzicht en de inspiratie liggen voor het oprapen. Om die reden krijgt het in mijn boekenkast een ereplaats, naast *Montaillou* van Emmanuel Le Roy Ladurie, die andere klassiek-historische klepper die fundamenteel inzicht in menselijk handelen genereert door een uit de hand gelopen case-study. ◀

Bart Van de Putte (1973) is hoofddocent bij de vakgroep sociologie van de Universiteit Gent. Zijn onderzoek richt zich op (historische) sociologie en sociale demografie. Recente publicaties: K. van der Bracht, K. van Kerckem en B. Van de Putte, ‘Transnational Marriages on the Decline: Explaining changing Trends in Partner Choice among Turkish Belgians’, *International Migration Review* 47:4 (2013) 1006-1038; M. Dribe en B. Van de Putte, ‘Marriage Seasonality and the Industrious Revolution: Southern Sweden 1690-1895’, *Economic History Review* 65:3 (2012) 1123-1146; K. van der Bracht, P.-P. Verhaeghe en B. Van de Putte, *Migrant zkt toekomst. Gent op een keerpunt tussen oude en nieuwe migratie* (Antwerpen, Apeldoorn 2012). E-mail: bart.vandeputte@ugent.be.